ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA
VOL. XXIX, 15 SECTIO G 1982

Instytut Prawa Cywilnego UMCS
Zakład Prawa Cywilnego
Zakład Prawa Gospodarczego

Jan MOJAK, Andrzej KIDYBA

Zdolność prawna przedsiębiorstw państwowych w świetle ustawy z 25 IX 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych

Правоспособность государственных предприятий в свете Закона о государственных предприятиях от 25 IX 1981 г.

Die Rechtsfähigkeit staatlicher Unternehmen im Lichte des Gesetzes über staatliche Unternehmen vom 25.09.1981

1

Podstawową grupę osób prawnych w polskim systemie prawa cywilnego stanowią jednostki gospodarki uspołecznionej. Wśród nich dominującą rolę odgrywają przedsiębiorstwa państwowe.

Status prawny przedsiębiorstw państwowych w PRL regulowany był przez obowiązujący ponad 30 lat dekret o przedsiębiorstwach państwowych z 26 X 1950 r., znowelizowany ustawą z 16 II 1960 r.[1] Dekret ten zastąpiony został ustawą o przedsiębiorstwach państwowych z 25 IX 1981 r.[2] Nowa ustawa stanowi ważny element w kształtowaniu podstaw prawnych reformy gospodarczej. W związku z tym zawiera ona kompleks unormowań regulujących w sposób odmienny od dotychczasowego status prawny przedsiębiorstw państwowych. Zagadnieniem wysuwającym się z tego punktu widzenia na czoło jest problem zdolności prawnej tych przedsiębiorstw. Przedstawienie tych zmian wymaga uprzedniego naświetlenia ogólnych zagadnień związanych ze zdolnością prawną osób prawnych.

---

[1] Tekst jednolity: Dz. U. 1960, nr 18, poz. 111.

[2] Dz. U. 1981, nr 24, poz. 122.

2

Z chwilą swego powstania osoba prawna nabywa zdolność prawną, tj. zdolność do tego, aby być podmiotem praw i obowiązków w zakresie prawa cywilnego. Zdolność ta przysługuje osobom prawnym w innym zakresie aniżeli osobom fizycznym.[3] Powszechnie w ustawodawstwach cywilnych, tak państw socjalistycznych, jak i kapitalistycznych, przyjmuje się, że zakres zdolności prawnej osób prawnych jest węższy od zakresu takiej zdolności osób fizycznych [4], jednakże w sposób niekiedy nie zawsze jednakowy rozstrzyga się kwestię, jak daleko sięgają te różnice. Osoba prawna nie może być z natury rzeczy podmiotem praw i obowiązków związanych ściśle z osobowością człowieka. Poza tym jednak poszczególne ustawodawstwa różnie rozstrzygają kwestię dalszych ograniczeń zakresu zdolności prawnej osób prawnych.[5]

Wprawdzie w ustawodawstwach krajów kapitalistycznych te ograniczenia są mniejsze, to jednak i te systemy prawne je przewidują. Według kodeksów cywilnych RFN i Szwajcarii, osoby prawne dysponują bardzo szerokim zakresem zdolności prawnej; np. art. 53 k.c. szwajcarskiego stanowi, że „osoby prawne mają w sferze stosunków majątkowych taką zdolność, jak osoby fizyczne". Tym niemniej w orzecznictwie RFN i Szwajcarii dopuszcza się możliwość ograniczenia zdolności prawnej osób prawnych.[6] W literaturze niemieckiej przywiązuje się dużą wagę do podziału osób prawnych na osoby prawa publicznego i osoby prawa prywatnego. Zdolność prawna osób prawa prywatnego rozciąga się na wszelkie prawa i obowiązki majątkowe, natomiast zdolność prawna osób prawa publicznego podlega różnym ograniczeniom.[7]

W prawie cywilnym francuskim stosowana jest „zasada specjalności osób prawnych". Zasada ta sprowadza się do tego, że osoba prawna może korzystać z przysługujących jej praw tylko do określonego celu i odnosi się do państwa, związków terytorialnych, instytucji użyteczności publicznej, a także do osób prawa prywatnego, tj. fundacji, stowarzyszeń, kor-

---

[3] Por. Z. Radwański: *Zarys części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 1979, s. 147.

[4] A. Wolter: *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, Warszawa 1977, s. 207.

[5] Por. szerzej na ten temat J. Kosik: *Zdolność państwowych osób prawnych w zakresie prawa cywilnego*, Warszawa 1963, s. 51 i n.

[6] Por. L. Enneccerus, H. C. Nipperdey: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, Erster Halbband*, Tübingen 1959, s. 623 i n.; H. Brox: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuchs, Dritte Auflage*, Köln—Berlin—Bonn—München 1979, s. 280 i n.; H. Lange: *BGB — Allgemeiner Teil*, München 1970, ss. 174—175; K. Larenz: *Allgemeiner Teil des deutschen bürgerlichen Rechts*, München 1977, s. 110 i n.; Gutzwiller: *Schweizerisches Privatrecht*, Bd. 2, Basel und Stuttgart 1967, s. 476.

[7] Enneccerus, Nipperdey: *op. cit.*, s. 625.

poracji. Środkiem służącym zapewnieniu przestrzegania zasady specjalności jest w odniesieniu do osób prawa publicznego nadzór państwowy, zaś w stosunku do osób prawa prywatnego stosowane są środki cywilnoprawne, w szczególności nieważność czynności prawnej naruszającej specjalność.[8]

W prawie angielskim dzieli się osoby prawne korporacyjne według kryterium zakresu ich uprawnień na: korporacje koncesjonowane i korporacje statutowe. Zdolność prawna korporacji koncesjonowanych nie rozciąga się jedynie na prawa i obowiązki ściśle związane z osobowością człowieka. Natomiast korporacje statutowe mogą dokonywać jedynie czynności określonych wyraźnie w statucie lub wynikających ze statutu w sposób konieczny. Czynność wykraczająca poza granice statutu nie jest uważana za akt korporacji, nie mieści się bowiem *intra vires* korporacji, lecz jest czynnością *ultra vires* tejże korporacji. J. Kosik uważa (za badaczami angielskimi), że zasada *ultra vires* to szczególny rodzaj nieważności czynności prawnych; zachodzi ona wtedy, gdy korporacja wykracza poza uprawnienia nadane jej przez ustawę lub statut.[9]

Jak wynika z powyższych rozważań, już na tle ustawodawstw kapitalistycznych występują tendencje do ograniczania zakresu zdolności prawnej osób prawnych, a w niektórych z nich kształtuje się swoiście rozumiana zasada specjalnej zdolności prawnej tych osób. Jednak problem ten zarysowuje się dużo ostrzej i bardziej wyraźnie w prawie socjalistycznym, przede wszystkim z uwagi na potrzeby gospodarki planowej.

Najbardziej charakterystyczne ujęcie tej kwestii znajdujemy w doktrynie radzieckiej. Joffe twierdzi, że zasada specjalnej zdolności prawnej państwowych osób prawnych stanowi przejaw prawa proporcjonalnego rozwoju gospodarki narodowej. Tym samym zakres zdolności prawnej państwowych osób prawnych ustalony jest nie tylko przez statut, ale przede wszystkim przez plan.[10] Nieco inaczej tę kwestię ujmuje Bratuś.[11] Według niego, zakres zdolności prawnej osób prawnych określony jest przez cel ich utworzenia, wyrażony w statucie. Czynności osób prawnych sprzeczne ze statutem, naruszające zasadę zdolności specjalnej, są nieważne, gdyż są one traktowane jako sprzeczne z zasadą. Jednak zakaz dokonywania czynności sprzecznych ze statutem nie powinien ograniczać działalności osoby prawnej zmierzającej do osiągnięcia celu jej utworzenia. Dlatego też czynności dokonane zgodnie z celem osoby prawnej po-

---

[8] H. Capitant: *Wstęp do nauki prawa cywilnego*, Warszawa—Kraków 1938, s. 246; także Kosik: *op. cit.*, s. 55 i n.

[9] Por. Kosik: *op. cit.*, s. 58 i n.

[10] O. Joffe: *Sowietskoje grażdanskoje prawo*, Moskwa 1958, t. I, s. 109.

[11] S. H. Bratuś: *Subiekty grażdanskogo prawa*, Moskwa 1950, s. 194.

winny być traktowane jako ważne, choćby statut bezpośrednio ich nie przewidywał.[12]

Pojęcie zasady specjalnej zdolności prawnej osób prawnych nie jest wprawdzie tworem prawa socjalistycznego, ale dopiero na gruncie tego prawa zyskało ono na znaczeniu. Co jednak pod tym pojęciem się rozumie, jest kwestią konkretnego ustawodawstwa i jego wykładni. Tak np. art. 12 Zasad ustawodawstwa cywilnego ZSRR stanowi: „Osoba prawna ma cywilną zdolność prawną, odpowiadającą ustalonym celom jej działalności". Podobne rozwiązania zawarte są w ustawodawstwach cywilnych pozostałych europejskich państw socjalistycznych.[13] Pod rządem polskiego prawa cywilnego problem ten przedstawia się w sposób szczególnie skomplikowany.

3

Przed wejściem w życie kodeksu cywilnego w doktrynie i orzecznictwie polskiego prawa cywilnego przyjmowano, że zdolność prawna osób prawnych ma charakter specjalny. Artykuł 35 p.o.p.c. przewidywał, iż osoba prawna od chwili swego powstania mogła mieć w zakresie prawa cywilnego prawa i obowiązki, ale zakres tej zdolności określała ustawa lub oparte na niej przepisy (art. 36 p.o.p.c.).[14]

Kodeks cywilny reguluje problematykę zdolności prawnej osób prawnych w art. 36. Konstrukcja przyjęta w art. 36 k.c. odbiega od rozwiązań przewidzianych w ustawodawstwach cywilnych innych państw socjalistycznych. Jako zasadę przyjmuje się pełną zdolność prawną osób prawnych, natomiast wszelkie ograniczenia tej zdolności są wyjątkiem i muszą wynikać ze szczególnej podstawy. Artykuł 36 k.c. w zd. 1 przewiduje pewne ograniczenia zdolności prawnej osób prawnych zawierające zakazy, zgodnie z którymi osoba prawna nie może być podmiotem praw i obowiązków wyłączonych przez ustawę lub oparty na niej statut.

Natomiast zdanie drugie art. 36 k.c. zawiera ogólną normę kompetencyjną, zgodnie z którą osoba prawna może być podmiotem tylko tych praw i obowiązków, które są związane z zakresem jej zadań. Jeżeli osoba prawna dokona czynności prawnej wykraczającej poza zakres jej zadań, to czynność ta jest mimo to ważna, chyba że druga strona wiedziała, że czynność ta dotyczy takich praw i obowiązków. W art. 36 k.c. zd. 2 ustawodawca wyraźnie złagodził sankcje wykroczenia przez osobę prawną

---

12 *Ibid.*, s. 192.

13 Por. np. art. 28—29 węgierskiego kodeksu cywilnego z r. 1959, art. 16 kodeksu gospodarczego czechosłowackiego z r. 1964, art. 34 rumuńskiego dekretu nr 31 z r. 1954.

14 A. Wolter: *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, Warszawa 1963, s. 182.

poza jej zdolność prawną wyznaczoną zakresem jej zadań. Z uwagi na to, że takiego złagodzenia brak w odniesieniu do zakazów zawartych w ustawie i statucie, sankcją naruszenia tych zakazów jest nieważność czynności.

Reasumując należy stwierdzić, że zasadą jest, iż osoba prawna ma zdolność prawną w takim samym zakresie jak osoba fizyczna, a wszelkie ograniczenia jej zdolności mogą wynikać z: 1) istoty osób prawnych, 2) ustawy, 3) opartego na niej statutu, 4) zakresu zadań osoby prawnej.[15]

Na gruncie art. 36 pojawiły się w polskiej doktrynie prawa cywilnego kontrowersje, co należy rozumieć przez specjalną zdolność prawną osób prawnych. Problem sprowadza się do tego, czy wszystkie wyżej wymienione wyznaczniki zdolności prawnej osób prawnych określają specjalną zdolność osób prawnych, czy pojęcie to odnosi się tylko do wyznacznika wymienionego w pkt 4, tj. zakresu zadań osoby prawnej.

A. Wolter i J. Ignatowicz uważają, że konstrukcja tzw. specjalnej zdolności prawnej osób prawnych wyrażona jest tylko w art. 36 k.c. zd. 2 i polega na tym, że zdolność prawna tych osób nie obejmuje praw i obowiązków nie związanych z zakresem ich zadań. O zakresie zadań osób prawnych decyduje przede wszystkim akt erekcyjny i statut. Specjalna zdolność prawna tych osób jest jednym ze sposobów zapewnienia dyscypliny planowej.[16] Podobnie pojęcie specjalnej zdolności prawnej osób prawnych rozumie S. Buczkowski. Uważa on jednak, że zakres zadań tych osób wynika z ustawy, aktu erekcyjnego, statutu — i co bardzo charakterystyczne — uznaje w przypadku przedsiębiorstw państwowych jako akt określający ich specjalną zdolność prawną również wpis do rejestru.[17]

W sposób diametralnie różny podchodzi do zagadnienia J. Wiszniewski.[18] Według niego, specjalna zdolność prawna osób prawnych polega na tym, iż zakres zdolności prawnej tych osób ograniczony jest w stosunku do zakresu zdolności prawnej osób fizycznych o szeroki krąg praw i obowiązków określonych nie tylko przez zakres zadań, ale również przez ustawę i statut. Autor ten uważa, że wszelkie ograniczenia zdolności prawnej osób prawnych, zawarte w art. 36 k.c., konstytuują specjalną zdolność prawną tych osób, czyli że art. 36 k.c. ujmuje specjalną zdolność prawną w sposób całościowy.[19]

---

[15] Tak wyraźnie W o l t e r: *op. cit.*, s. 182.

[16] A. W o l t e r: *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, wyd. V, zaktualizowane przez J. I g n a t o w i c z a, Warszawa 1977, s. 208.

[17] Por. S. B u c z k o w s k i, Z. K. N o w a k o w s k i: *Prawo obrotu uspołecznionego*, Warszawa 1979, s. 59 i n.

[18] J. W i s z n i e w s k i: *Specjalna zdolność prawna osób prawnych*, „Studia Prawnicze" 1970, t. 26/27, s. 329 i n.

[19] Podobne ujęcie prezentuje A. W ł o d y k a [w:] *Zagadnienia prawne konstytucji PRL*, t. I, Warszawa 1954, s. 90.

Pośrednie stanowiska wobec przedstawionych przez nas kwestii zajmują między innymi S. Grzybowski, Z. Radwański, S. Szer.[20]

Własną, swoistą koncepcję zdolności państwowych osób prawnych w zakresie prawa cywilnego konstruuje J. Kosik. Zdolność ta jest specjalna w tym znaczeniu, że zmierza tylko do realizacji celu wynikającego z aktu o utworzeniu osoby prawnej i obejmuje ona zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych.[21]

Jak wynika z przedstawionych poglądów, pojęcie specjalnej zdolności prawnej osób prawnych jest w jakimś sensie kwestią konwencji, która jednak powinna być zgodna z wyrażoną w ustawie wolą ustawodawcy i — tym samym — odpowiadać potrzebom praktyki. Naszym zdaniem, prowadzi to do ograniczenia pojęcia specjalnej zdolności prawnej osób prawnych do jednego z wyznaczników zakresu zdolności prawnej osób prawnych, przewidzianego w art. 36 k.c. zd. 2, tj. zakresu zadań tych osób. Przemawia za tym zarówno wykładnia gramatyczna art. 36 k.c., skoro ustawodawca ten wyznacznik wyodrębnił w oddzielne zdanie, jak i skutki naruszenia poszczególnych zakazów; wykroczenie przez osobę prawną poza zakres jej zdolności prawnej, ograniczony przez ustawę lub statut, powoduje nieważność czynności prawnej (art. 36 k.c. zd. 1), zaś sankcja przekroczenia przez osobę prawną zakresu jej zadań jest wyraźnie łagodniejsza i to bez względu na źródło określające ten zakres. Nie powinno się też odrywać znaczenia przypisywanego temu pojęciu, ukształtowanemu na tle różnych ustawodawstw socjalistycznych oraz niektórych kapitalistycznych, które określają specjalną zdolność prawną osób prawnych jako zdolność do posiadania takiego kręgu praw i obowiązków odpowiadających profilowi działalności osoby prawnej, wyznaczonemu przez jej cel lub zakres zadań.

4

Przedsiębiorstwa państwowe stanowią — jak już wcześniej wspomnieliśmy — podstawową grupę osób prawnych w naszym systemie prawa cywilnego. Uregulowanie zdolności prawnej tych osób zawarte w art. 36 k.c. odnosi się zatem do przedsiębiorstw państwowych. Zgodnie z tym przepisem i tym, co wyżej powiedziane, należy przyjąć, że zdolność prawna przedsiębiorstw państwowych jest ograniczona przez cztery wyznaczniki: 1) istotę przedsiębiorstwa jako osoby prawnej, 2) ustawę, 3) statut, 4) specjalną zdolność prawną przedsiębiorstwa państwowego wyznaczoną

[20] Por. S. Grzybowski: *System prawa cywilnego*, t. I, *Część ogólna*, Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków 1974, s. 358 i n.; Radwański: *op. cit.*, s. 147 i n.; S. Szer: *Prawo cywilne*, Warszawa 1967, s. 200 i n.

[21] Kosik: *op. cit.*, s. 113.

zakresem jego zadań. Z uwagi jednak na specyficzny status przedsiębiorstw państwowych należy rozważyć, czy nie wchodzą ewentualnie w rachubę dalsze wyznaczniki zdolności prawnej tej grupy osób prawnych. Na tle postanowień dekretu z r. 1950 o przedsiębiorstwach państwowych powszechnie przyjmowano w doktrynie, że takim kolejnym elementem określającym zakres zdolności prawnej przedsiębiorstw państwowych jest akt erekcyjny.[22] W świetle ustawy o przedsiębiorstwach państwowych rozważenia wymaga także znaczenie uchwały rady pracowniczej przedsiębiorstwa o zmianie zakresu jego działalności (art. 24 pkt 8 ustawy o samorządzie załogi przedsiębiorstw państwowych w zw. z art. 49 ustawy o p.p.).[23] Naszym zdaniem, akt erekcyjny i wspomniana uchwała rady pracowniczej wpływają na określenie zakresu zdolności prawnej przedsiębiorstw państwowych, ale pośrednio — poprzez oznaczenie zakresu zadań przedsiębiorstwa, tj. przez określenie jego specjalnej zdolności prawnej.

Charakteryzując bliżej zakres zdolności prawnej przedsiębiorstw państwowych, należy stwierdzić, że nie obejmuje ona praw i obowiązków związanych z istotą osobowości człowieka. Dlatego też przedsiębiorstwo państwowe ze swej istoty nie może być między innymi podmiotem własności osobistej (art. 132 k.c.), służebności osobistej (art. 296 k.c.), nie może dziedziczyć z ustawy; nie może być również podmiotem stosunków rodzinnoprawnych.

Zgodnie z art. 36 k.c. zd. 1, zdolność prawna przedsiębiorstw państwowych nie obejmuje praw i obowiązków wyłączonych przez ustawę lub przez oparty na niej statut. W związku z tym wszelkie zakazy nabywania przez przedsiębiorstwo państwowe określonych praw i obowiązków, zawarte w ustawie [24] oraz rozwinięte i skonkretyzowane w statucie, limitują zakres zdolności prawnej tych osób prawnych. Przykładem może być art. 43 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych, określający dopuszczalność zbywania przez te przedsiębiorstwa środków trwałych oraz postanowienia § 52—57 rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie wykonania ustawy o przedsiębiorstwach państwowych z 30 XI 1981 r.[25] Skutkiem wykroczenia przez przedsiębiorstwo państwowe poza zakres jego zdolności prawnej, określonej trzema wyżej wymienionymi wyznacz-

[22] Por. A. Wolter w kolejnych wydaniach cytowanej pracy, s. 210; Buczkowski, Nowakowski: *op. cit.*, s. 60, przy czym ci autorzy proponowali uznać za akt określający zakres zdolności prawnej przedsiębiorstw państwowych również wpis do rejestru. Pogląd ten jednak jest bardzo dyskusyjny i poddany został krytyce w literaturze.

[23] Dz. U. 1981, nr 24, poz. 123.

[24] Przez ustawę należy rozumieć każdy obowiązujący przepis prawa (art. XVI przepisów wprowadzających kodeksu cywilnego).

[25] Dz. U. 1981, nr 31, poz. 170.

nikami (istota przedsiębiorstwa państwowego jako osoby prawnej, zakazy zawarte w ustawie i opartym na niej statucie), jest bezwzględna nieważność czynności prawnej.

Dyskusyjna pozostaje kwestia, co stanowi podstawę tej nieważności.[26] Naszym zdaniem, wynika ona bezpośrednio z art. 36 k.c. zd. 1 i nie istnieje tu potrzeba odwoływania się do postanowień przepsiu art. 58 § 1 k.c.[27] Jeżeli bowiem wszelkie osoby prawne, w tym i przedsięborstwa państwowe, nie mają w zakresie wyłączonym zakazami zawartymi w ustawie i opartym na niej statucie zdolności prawnej, to nie mogą one — nie tylko w drodze czynności prawnych, ale też w drodze wszelkich innych zdarzeń prawnych (np. bezpodstawne zbogacenie) — stać się podmiotem tych praw i obowiązków.

Od tych postanowień ustaw i statutów, które zawierają zakazy nabywania przez przedsiębiorstwa państwowe pewnych praw i obowiązków, należy odróżnić takie postanowienia zawarte w ustawach i statutach, które w sposób ogólny określają działalność przedsiębiorstw państwowych. Należy uznać, że te ostatnie postanowienia również wyznaczają zakres zdolności prawnej przedsiębiorstw państwowych, ale pośrednio, w drodze oznaczenia zakresu zadań tych przedsiębiorstw, czyli przez określenie ich specjalnej zdolności prawnej. W związku z tym, w odniesieniu do tej grupy postanowień ustawowych i statutowych wchodzi w grę sankcja łagodniejsza z art. 36 k.c. zd. 2.

Zgodnie z art. 36 zd. 2 k.c. zdolność prawna przedsiębiorstw państwowych nie obejmuje praw i obowiązków nie związanych z zakresem zadań danego przedsiębiorstwa (tzw. specjalna zdolność prawna przedsiębiorstw państwowych). Podstawowy problem w tej materii sprowadza się do pytania, jakie źródła wyznaczają zakres zadań przedsiębiorstwa państwowego. Naszym zdaniem, zakres ten jest określany przede wszystkim przez akt erekcyjny oraz postanowienia ustaw i statutów profilujących działalność danego przedsiębiorstwa.

W świetle ustawy z 25 IX 1981 r. przedsiębiorstwo może, wyznaczony przez wyżej wskazane źródła, zakres zadań samodzielnie zmienić w drodze uchwały stanowiącej rady pracowniczej. Jeżeli zmiana ta polega na podjęciu działalności w dziedzinie nie przewidzianej w akcie o utworzeniu przedsiębiorstwa i jednocześnie nie wpływa na zakres jego dotychczasowej działalności, to zmianę tę konstytuuje samo podjęcie uchwały przez radę pracowniczą (art. 49 ust. 1 ustwy o p.p.). W sytuacji, gdy pod-

---

[26] Na przykład według W i s z n i e w s k i e g o — nieważność czynności prawnych sprzecznych z ustawą wywodzić należy z postanowień art. 58 k.c. — *op. cit.*, s. 341 i n.

[27] Podobnie W. O p a l s k i: *Glosa do orzeczenia GKA z 31 I 1972 r. (BO-10204/71)*, OSPiKA 1973, poz. 234, s. 517.

jęcie nowej działalności wymaga zaniechania lub znacznego ograniczenia działalności przewidzianej w akcie o utworzeniu przedsiębiorstwa, konieczne jest uprzednie uzyskanie zgody organu założycielskiego (art. 49 ust. 2 ustawy o p.p.). Zgodnie z art. 49 ust. 3 ustawy podjęcie tej nowej działalności podlega ujawnieniu w rejestrze przedsiębiorstw państwowych prowadzonym przez sądy.

W konsekwencji należy więc stwierdzić, że specjalna zdolność prawna przedsiębiorstwa państwowego wyznaczana jest przez niektóre postanowienia ustaw i statutów, akt erekcyjny i uchwałę rady pracowniczej przedsiębiorstwa podjętą w trybie art. 24 pkt 2 ustawy o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego w związku z art. 49 ustawy o p.p.

Kolejnym problemem jest bliższe określenie, co należy rozumieć przez „zakres zadań" przedsiębiorstw państwowych. W literaturze występuje na tym tle rozbieżność poglądów; jedni chcą traktować „zakres zadań" bardzo szeroko, utożsamiając to pojęcie z przedmiotem czy też ogólnie określonym celem działalności [28], inni zaś twierdzą, że zakres ów tworzą konkretne i szczegółowo określone zadania.[29] Naszym zdaniem, należy zdecydowanie wypowiedzieć się za możliwie najszerszym rozumieniem „zakresu zadań" przedsiębiorstwa państwowego, gdyż wszelkie ścieśnianie tego „zakresu" ograniczałoby samodzielność gospodarczą przedsiębiorstwa, co w konsekwencji prowadziłoby do niekorzystnych z ekonomicznego punktu widzenia skutków.

Dlatego za „zakres zadań" należy uznać pewien ogólnie określony kierunek działalności przedsiębiorstwa — przedmiot działania — wyznaczony przez organ założycielski w akcie erekcyjnym. Ten „zakres zadań" może być również wytyczany przez te akty normatywne, które ogólnie określają działalność przedsiębiorstwa państwowego oraz przez ogólne postanowienia statutów.[30] Jakiekolwiek dalsze uściślanie przedmiotu działalności przedsiębiorstw państwowych, zawarte np. w aktach planowania, nie może być traktowane jako wyznaczanie „zakresu zadań" przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 36 k.c. i nie ma wpływu na zakres jego zdolności prawnej.[31] Przypisywanie bowiem aktom planowania charakteru wyznaczników „zakresu zadań" prowadziłoby do niezgodnego z potrzebami stosunków społeczno-gospodarczych ograniczenia zdolności prawnej przedsiębiorstwa państwowego i mogłoby spowodować naruszenie pewności obrotu — i to nawet mimo wyraźnego złagodzenia sankcji w art. 36 k.c. zd. 2 *in fine*.

---

[28] Tak w szczególności: B u c z k o w s k i: *op. cit.*, s. 60; W i s z n i e w s k i: *op. cit.*, s. 337; O p a l s k i: *op. cit.*, s. 517.

[29] S z e r: *op. cit.*, s. 201.

[30] Podobnie W i s z n i e w s k i: *op. cit.*, s. 337 i n.

[31] Tak B u c z k o w s k i: *op. cit.*, s. 60.

Podobnie trudno znaleźć uzasadnienie dla podnoszenia wpisu do rejestru przedsiębiorstw państwowych do rangi jednego z wyznaczników „zakresu zadań" przedsiębiorstwa, co można spotkać w literaturze.[32] Takie stanowisko byłoby uzasadnione, gdyby z wpisem do rejestru przedsiębiorstwa państwowego łączyły się skutki materialnoprawne, rzutujące na stosunki przedsiębiorstwa na zewnątrz. Z uwagi na to, że obecnie obowiązujące przepisy prawa nie statuują (poza zasadą, że wpis do rejestru ma charakter konstytutywny, gdy chodzi o samo powstanie przedsiębiorstwa) takiego charakteru wpisu do rejestru przedsiębiorstwa państwowego, nie ma podstaw do przyznawania temu wpisowi funkcji jednego z wyznaczników specjalnej zdolności prawnej przedsiębiorstw państwowych.[33]

Ostatnią już kwestią związaną ze specjalną zdolnością prawną przedsiębiorstw państwowych jest problem sankcji przekroczenia przez przedsiębiorstwo zakresu jego zadań. Jak już wspomnieliśmy, art. 36 zd. 2 *in fine* wprowadza znaczne złagodzenia sankcji, mając na celu zapewnienie pewności obrotu i kierując się potrzebą ochrony dobrej wiary osób trzecich wchodzących w stosunki cywilnoprawne z przedsiębiorstwem. W związku z tym czynność prawna, przez którą następuje nabycie przez przedsiębiorstwo państwowe praw i obowiązków nie związanych z zakresem jego zadań, jest co do zasady ważna „chyba że druga strona wiedziała, iż czynność dotyczy takich praw lub obowiązków" (art. 36 k.c. *in fine*). Czynność taka jest więc nieważna tylko wtedy, gdy osoba trzecia ma pozytywną wiadomość o przekroczeniu zakresu jego zadań.[34] Specjalna zdolność prawna nie ogranicza więc w świetle art. 36 k.c. zd. 2 możności nabycia przez przedsiębiorstwo państwowe praw i obowiązków nie związanych z zakresem jego zadań w drodze zdarzeń prawnych innych aniżeli czynności prawne. W tej materii nowa ustawa nie wprowadziła zmian.

5

Wskazaliśmy już wyżej, że problematyka zdolności prawnej przedsiębiorstw państwowych jest jedną z podstawowych kwestii wiążących się z określeniem statusu prawnego tej grupy państwowych osób prawnych. Uchwalenie nowej ustawy o przedsiębiorstwach państwowych, zgodnie

---

[32] Buczkowski, Nowakowski: *op. cit.*, s. 60.

[33] Tak, aczkolwiek z odmienną argumentacją, Wiszniewski: *op. cit.*, s. 337.

[34] Inaczej — naszym zdaniem błędnie — ujmuje problem T. Łukosz: *Specjalna zdolność prawna przedsiębiorstw państwowych oraz system umów w obrocie uspołecznionym jako cywilnoprawne formy realizacji rozrachunku gospodarczego*, Prace Naukowe WSE we Wrocławiu, Wrocław 1967, s. 166.

z którą przedsiębiorstwa mają być samodzielne, samorządne i samofinansujące się, nie może pozostać bez wpływu na sposób uregulowania ich zdolności prawnej. Według dotychczasowego stanu prawnego przedsiębiorstwo państwowe powoływane było do prowadzenia działalności określonej w akcie o jego utworzeniu i nie mogło własną decyzją zmienić sfery swego działania. Istotnym *novum* ustawy z 25 IX 1981 r. jest dopuszczenie możności częściowego wpływu samego przedsiębiorstwa na określenie zakresu swojej działalności (art. 49 ustawy o p.p.). Skoro przedsiębiorstwo państwowe może samodzielnie — w granicach art. 49 ustawy — podjąć działalność w dziedzinie nie przewidzianej w akcie o jego utworzeniu, to tym samym w tych granicach kształtuje ono swą specjalną zdolność prawną. Gdy zważy się, że jest ona jednym ż wyznaczników ich zdolności prawnej, to widać wyraźnie, że ustawa z 25 IX 1981 r. w istotny sposób wpłynęła na sposób określania zdolności prawnej przedsiębiorstw państwowych.

Dotychczas w literaturze wskazywano, że specjalna zdolność prawna przedsiębiorstw państwowych jest jednym z ograniczeń ich swobody kontraktowej.[35] Artykuł 49 ustawy o p.p., pozwalający przedsiębiorstwom na podjęcie działalności w dziedzinie nie przewidzianej w akcie o ich utworzeniu, zwiększa więc wyraźnie samodzielność przedsiębiorstw, co w efekcie wpływa na istotne rozszerzenie zakresu ich swobody kontraktowej.[36]

W praktyce sądów i państwowego arbitrażu gospodarczego występowało do tej pory niewiele spraw związanych ze zdolnością prawną osób prawnych, w tym i przedsiębiorstw państwowych [37], gdyż zgodność działania przedsiębiorstw państwowych z zakresem ich zadań zapewniał ścisły nadzór administracyjny. Obecnie wiele wskazuje na to, że wraz z wprowadzeniem mechanizmów ekonomicznych do gospodarki wzrośnie ranga cywilnoprawnych środków zapewnienia przestrzegania specjalnej zdolności prawnej przez przedsiębiorstwa państwowe (art. 36 k.c. zd. 2) [38], a to znajdzie zapewne bezpośrednie odbicie w praktyce organów orzekających w sprawach cywilnych.

---

[35] Por. Buczkowski, Nowakowski: *op. cit.*, s. 125.

[36] Na potrzebę takiego uregulowania wskazywano w literaturze już wcześniej, por. np. S. Buczkowski: *Rola prawa cywilnego w uspołecznionym układzie gospodarki planowej*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska sectio G, 1959, vol. VI, s. 34 i n.; Z. Radwański: *Teoria umów*, Warszawa 1977, s. 138.

[37] Por. np. orzeczenie GKA z 7 V 1950 r., II A-1/50 (Orzecznictwo Arbitrażowe, t. I, poz. 4); orzeczenie GKA z 27 VII 1964 r., BO-69999/64 (OSPiKA 1965, poz. 135); wyrok SN z 21 II 1969 r., I CR 533/68 (OSN CP 1970, z. 1, poz. 6).

[38] Wskazywali na to: Wiszniewski: *op. cit.*, s. 347; Opalski: *op. cit.*, s. 517.

РЕЗЮМЕ

Перед тем как представить проблематику правоспособности государственных предприятий в свете Закона от 25 IX 1981 г. о государственных предприятиях, авторы рассматривают сначала общие вопросы, посвященные правоспособности юридических лиц.

Исходя из предпосылки, что объем правоспособности юридических лиц уже правоспособности физических лиц, авторы статьи анализируют решение этого вопроса в гражданских законодательствах капиталистических стран (ФРГ, Франция, Швейцария, англосакское право), а также в социалистическом гражданском праве (на примере СССР). В результате анализа они делают следующий вывод: хотя принцип специальной правоспособности юридических лиц появился уже на основе капиталистического права, то значение он получил лишь в социалистическом праве, прежде всего вследствие потребностей планового хозяйства. Однако то, что мы под таким понятием понимаем, зависит от конкретного законодательства и его толкования.

В дальнейшей части работы авторы отмечают противоречия, господствующие в доктрине гражданского права ПНР, на фоне нормализации ст. 36 ГК по вопросу понятия специальной правоспособности юридических лиц. Они выражают мнение, что это понятие следует ограничить до объема заданий этих лиц, т.е. до детерминанта, который предусматривается во втором предложении ст. 36 ГК.

По мнению авторов, объем правоспособности государственных предприятий определяют четыре детерминанта: 1) сущность предприятия как юридического лица, 2) закон, 3) статут, 4) специальная правоспособность государственного предприятия, определенная объемом его заданий. В то же время специальную правоспособность государственного предприятия определяют учредительный акт, постановления законов и статутов, профилирующих деятельность данного предприятия, а также постановление профсовета работников предприятия об изменении объема его деятельности (ст. 49 Закона о государственных предприятиях в связи со ст. 24 п. 8 Закона о самоуправлении коллектива государственного предприятия от 25 IX 1981 г.).

Кроме того, в статье содержатся рассуждения авторов относительно определения „объем заданий" государственного предприятия и замечания, касающиеся санкций за превышение государственным предприятием объема его заданий.

В заключение авторы анализируют связь между постановлениями Закона от 25 IX 1981 г. о государственных предприятиях и предпосылками экономической реформы и отмечают, что ст. 49 Закона о государственных предприятиях значительно расширяет их самостоятельность, что, в свою очередь, существенно влияет на свободу в заключении контрактов и договоров.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Autoren beleuchten zuerst allgemeine Fragen der Rechtsfähigkeit der juristischen Personen, bevor sie zur Darstellung der Rechtsfähigkeit staatlicher Unternehmen im Lichte des Gesetzes vom 25.09.1981 übergehen.

Vorausgesetzt, dass der Bereich der Rechtsfähigkeit juristischer Personen enger ist als der Bereich der natürlichen Person, analysieren sie, wie diese Frage in der Zivilgesetzgebung einiger kapitalistischer Länder (BRD, Frankreich, Schweiz, angelsächsisches Recht) sowie im Zivilrecht sozialistischer Länder (am Beispiel

der UdSSR) gelöst wird. Aus dieser Analyse schliessen sie, dass das Prinzip der speziellen Rechtsfähigkeit juristischer Personen zwar bereits im kapitalistischen Recht erschienen ist; dennoch hat es erst im sozialistischen Recht an Bedeutung gewonnen, vor allem wegen der Erfordernisse der Planwirtschaft. Was man unter diesem Begriff versteht, ist die Frage der konkreten Gesetzgebung und deren Auslegung.

Die Autoren stellen weiter die in der polnischen Zivilrechtslehre herrschenden Kontroversen über den Art. 36. ZGB in Bezug auf die spezielle Rechtsfähigkeit der juristischen Personen fest. Sie vertreten die Meinung, dass man diesen Begriff nur auf den Aufgabenbereich dieser Personen beschränken soll, d.h. auf die Determinante im Satz 2 des Art. 36. ZGB.

Nach ihrer Auffassung wird der Bereich der Rechtsfähigkeit staatlicher Unternehmen durch vier Determinanten bestimmt: 1) das Wesen des Unternehmens als einer juristischen Person, 2) das Gesetz, 3) die Satzung, 4) die spezielle Rechtsfähigkeit des Unternehmens, die seinem Aufgabenbereich entspringt. Dagegen wird die spezielle Rechtsfähigkeit eines staatlichen Unternehmens durch dessen Stiftungsurkunde bestimmt, durch Beschlüsse der Gesetze und Satzungen, die das Handeln des Unternehmens profilieren, sowie durch den Bestimmungsbeschluss des Betriebsrates, der dessen Aufgabenbereich ändert (Art. 49. des Gesetzes über staatliche Unternehmen im Zusammenhang mit Art. 24. Z. 8 des Gesetzes über die Selbstverwaltung staatlicher Unternehmen vom 25.09.1981).

Im Aufsatz sind auch Überlegungen zur Bestimmung des „Aufgabenbereiches" eines staatlichen Unternehmens enthalten sowie Bemerkungen über die Sanktion der Überschreitung dieser Aufgaben.

In ihren Schlussbemerkungen analysieren die Autoren den Zusammenhang zwischen den Bestimmungen des Gesetzes vom 25.09.1981 und den Grundlagen der Wirtschaftsreform; sie stellen fest, dass der Art. 49. des Gesetzes über die staatlichen Unternehmen deren Selbständigkeit deutlich erweitert, was folgerichtig eine wesentliche Erweiterung ihrer Vertragsfreiheit bedeutet.

ANNALES UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA

Nakład 500 egz.+25 nadb., ark. wyd. 19,5, ark. druk. 17+4 str. wkl. kred. Papier druk. sat. kl. III, B1 80 g. Oddano do składu w czerwcu 1983 r., podpisano do druku w październiku, wydrukowano w listopadzie 1983 r. Cena zł 195,—

Tłoczono w Drukarni UMCS w Lublinie, zam. nr 203/83 S-3

Adresse:

UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ
BIURO WYDAWNICTW
Plac Marii
Curie-Skłodowskiej 5 20-031 LUBLIN POLOGNE

Cena zł 195,—